

УДК 330.341.1:332(477)(045)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-1-34>**Єрмакова О.А.***доктор економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України***Iermakova Olga***Doctor of Economics, Associate Professor,
Senior Researcher of the
Institute of Market and Economic & Ecological Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ¹

CURRENT CHALLENGES FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сучасні виклики для інноваційного розвитку регіонів України, зокрема глокалізацію, «розумне» економічне зростання на основі інновацій, конкуренцію на основі інноваційних переваг, екологізацію інноваційного розвитку, децентралізацію, нелінійну модель створення інновації, неоіндустріалізацію, чотириохланкову модель інноваційної діяльності та соціальний капітал, імпакт-інвестиції та соціальні інновації, мобільність людських ресурсів та нові компетенції. У статті визначено принципи регіональної інноваційної політики, обумовлені викликами інноваційного розвитку. Розуміння сучасних тенденцій є важливим для підвищення ефективності регіональної політики та підвищення адаптивності регіональних інноваційних систем до постійних змін, обумовлених інноваційним розвитком.

Ключові слова: інноваційна економіка, розвиток, регіон, регіональна інноваційна система.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены современные вызовы для инновационного развития регионов Украины, в частности глокализация, «умный» экономический рост на основе инноваций, конкуренция на основе инновационных преимуществ, экологизация инновационного развития, децентрализация, нелинейная модель создания инновации, неоиндустриализация, четырехкомпонентная модель инновационной деятельности и социальный капитал, импакт-инвестиции и социальные инновации, мобильность человеческих ресурсов и новые компетенции. В статье определены принципы региональной инновационной политики, обусловленные вызовами инновационного развития. Понимание современных тенденций является важным для повышения эффективности региональной политики и повышения адаптивности региональных инновационных систем к постоянным изменениям, обусловленным инновационным развитием.

Ключевые слова: инновационная экономика, развитие, регион, региональная инновационная система.

ANNOTATION

Current challenges for innovative development of Ukrainian regions are revealed in the article, among them there are following:

1) glocalization that is a dialectical combination of global and local dimensions of a particular phenomenon. In the innovation

sphere, glocalization is manifested through the integration of regional innovation systems into the global networks through numerous communication channels;

2) "smart" innovation-based economic growth: the European essence of smart-specialization includes the development not only in industry, but a wide range of sectors of regional economy that are prosperous for innovations. Innovative development priorities in the region should not be focused to support the specific industries (even advanced ones), but to develop any innovations for the most promising industries of regional economy and allow the regional economy to adapt to unpredictable market fluctuations in future; the priorities should be identified as functional development issues rather than sector ones due to the strategy aspects; therefore, if the sector development priorities were identified "manually", there is a risk of mechanical determination of basic industries in the region that specified by smart-specialization criteria, and preserve the outdated economic structure of the regions of Ukraine;

3) competition based on innovative advantages: economic history shows that competitive advantages based on "first nature" are not permanent and unchanged, and if in the early industrial era the competitive position of a region was determined by natural resources and geographical position, then in post-industrial, knowledge-based economy era, competitiveness is determined by human capital and innovations;

4) ecologization of innovative development;

5) decentralization: the reform of decentralization in Ukraine has made it necessary to implement the mechanisms of economic growth of the united territorial communities, including in the field of innovative development;

6) non-linear model of innovation development: the implementation of a policy of stimulating demand for innovation marks the transition from a linear model of innovation development focused on research and development to a broader understanding of the value chain;

7) neo-industrialisation that is based on the production based on innovations, information technologies and computer-integrated systems;

8) quadruple innovation helix model that includes social capital;

9) impact investments and social innovations;

10) mobility of human resources and new competencies.

The determined above challenges prove the necessity to formulate a regional innovation policy based on the following principles: systematicity, multi-level governance, sustainable development, effectiveness, dialectics of global and local dimensions,

¹ Публікація виконана в рамках наукового проекту «Розробка стратегій інноваційного розвитку для регіонів України на закладах глокалізації (на прикладі Одеської області)» за рахунок коштів бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230).

priority of national interests, cross-sector cooperation and participativity, cooperation and development of prolonged value chains by all participants of innovative development, authenticity and uniqueness, resource availability. The implementation of these principles will help to increase the adaptability of regional innovation systems to the constant changes caused by innovative development that is one of the main tasks of regional innovation policy.

Key words: innovative economy, development, region, regional innovation system.

Постановка проблеми. Основне завдання сучасної економічної політики України полягає в переході від ресурсорієнтованої економіки, яка забезпечує переваги в короткостроковому періоді, до інноваційної економіки, яка є запорукою розвитку країни в довгостроковій перспективі. Реформа децентралізації влади, яка відбувається в Україні, обумовлює необхідність дослідження процесів забезпечення інноваційного розвитку на рівні регіонів. Як засвідчує світовий досвід, регіони містять вагомий потенціал інноваційного розвитку, а завданням наукових досліджень за цим напрямом є виявлення важелів активізації цього потенціалу з урахуванням парадигмальних зрушень, обумовлених поступом глобальної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції в інноваційному розвитку регіонів досліджені на основі праць таких науковців та практиків, як П. Беннепорт, А. Дассен, Є. Гребенніков, О. Ісланкіна, У. Ким, П. Кругман, Р. Моборн, В. Новицький, Е. Фіаксель, а також досліджень міжнародних організацій, зокрема Організації економічного співробітництва і розвитку та Всесвітнього економічного форуму.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Різноманітні виклики інноваційного розвитку потребують систематизації, розкриття їх впливів на інноваційні системи регіонів України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сучасних викликів для інноваційного розвитку регіонів України для того, щоби в подальшому їх врахувати під час формування регіональної інноваційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклики інноваційного розвитку систематизовано за групами інститутів регіональної інноваційної системи відповідно до їх функцій. Ними, зокрема, є інститути державного регулювання у сфері інновацій, інститути генерації та споживання інновацій, інститути ринкової інфраструктури, інститути кадрового забезпечення в інноваційній сфері.

На основі вивчення світового досвіду та реалій вітчизняної економіки можна виокремити такі ключові виклики, які існують в процесі розроблення та реалізації стратегії інноваційного розвитку регіону.

Виклики інноваційного розвитку за групою інститутів державного регулювання.

1) Глокалізація. Глокалізація – це діалектичне поєднання глобальних та локальних вимірів

певного явища [1]. В інноваційній сфері глокалізація проявляється через інтеграцію регіональних інноваційних систем із глобальними мережами через численні комунікаційні канали.

2) «Розумне» економічне зростання на основі інновацій. Одним із важливих напрямів реалізації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а також економічної інтеграції зі спільним ринком ЄС та забезпечення залучення до глобальних ланцюжків доданої вартості є реалізація в Україні ідеї смарт-спеціалізації. З огляду на необхідність долучення до Стратегії розумних спеціалізацій Європейського Союзу в Україні з 2016 р. проводиться досить активна робота щодо розроблення узгодженої з ЄС позиції. Нині концепцію смарт-спеціалізації на практиці намагається застосовувати Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України, формуючи принципи нової промислової політики, зокрема в проєкті Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 р. При цьому принциповою відмінністю застосування концепції смарт-спеціалізації в Україні від європейського підходу є «штучне» визначення пріоритетів секторального розвитку та лобювання державної підтримки певних секторів та напрямів економічної діяльності, що консервує застарілу економічну структуру регіонів України. В ЄС концепція смарт-спеціалізації застосовується як інноваційна система розумних рішень, спрямованих на активізацію структурних змін в економіці регіонів, формування та розвитку регіональної спроможності ефективного функціонування на найважливіших світових ринках. Концепція смарт-спеціалізації, яка впроваджується в ЄС, повністю виключає галузеву пріоритетність підтримки, натомість вона націлена на підтримку безпосередньо інновацій у найбільш перспективних галузях регіональної економіки [2]. Перенесення акцентів від підтримки галузей до підтримки інновацій для перспективних галузей також є дієвим механізмом протидії олігархічній моделі економіки, оскільки олігархічні структури, як правило, не зацікавлені у впровадженні інновацій.

3) Конкуренція на основі інноваційних переваг. Поняття порівняльної переваги має походження з економічної теорії міжнародної торгівлі та передбачає, що держава або регіон має спеціалізуватися на тих секторах економіки, де ця територія має відповідні ресурси для розвитку (робоча сила, матеріали, енергія, податки, інфраструктура тощо), а також які забезпечують цінову перевагу у виробництві товару із їх використанням. Така регіональна політика переважно стимулювала пропозицію. Економічна історія свідчить про те, що конкурентні переваги, побудовані на «першій природі» [3], не є вічними та незмінними; якщо у ранню індустріальну епоху конкурентне положення регіону визначалось природними ресурсами та географічним положенням, то в постіндустріальну

епоху, тобто епоху економіки знань, конкурентними перевагами стають людський капітал та інновації. Інновативність стратегій розвитку також дає змогу уникнути жорсткої конкуренції за сценарієм «виграш/програш». Однією із сучасних теорій цього напрямку є стратегія «блакитного океану», авторами якої є Чан Кім та Рене Моборн [4]. Сутність цієї стратегії полягає в тому, що уникнення конкурентної боротьби є можливим за допомогою створення «блакитних океанів», тобто ринків, на яких відсутня конкуренція. Створення такого ринку передбачає випуск унікального продукту. Основний постулат цієї концепції звучить так: «щоби перемогти в конкурентній боротьбі, треба не вступати в цю боротьбу взагалі». Ринки, на яких його учасники, намагаючись перевершити своїх конкурентів, перетягують більшу частину наявного попиту, Ч. Кім та Р. Моборн назвали «червоні океани». «Блакитні океани» передбачають відхід від конкуренції шляхом переходу до не зайнятих ніким ринкових ніш, що, безумовно, потребує інноваційного підходу.

Виокремлення як конкурентних переваг регіональних економік таких, як низькі логістичні витрати й розвинута логістична інфраструктура, вигідне географічне положення та вихід до Чорного моря, наявність виробничих майданчиків, високий мінерально-сировинний потенціал, угода про вільну торгівлю з ЄС та іншими країнами, свідчить про подальше бажання експлуатувати конкурентні переваги індустріальної епохи, що посилюватиме подальшу консервацію економічної структури регіональної економіки, яка є неадекватною вимогам часу.

4) Екологізація інноваційного розвитку. Поглиблення екологічної кризи обумовило проникнення екологічної складової в усі сфери людської діяльності, зокрема в інноваційну діяльність.

5) Децентралізація. Реформа децентралізації влади в Україні та процес добровільного об'єднання територіальних громад запустили процеси впровадження механізмів економічного зростання об'єднаних територіальних громад, зокрема, у сферу інноваційного розвитку.

Виклики інноваційного розвитку за групою інститутів генерації та споживання інновацій.

1) Нелінійна модель створення інновацій. В основу моделі стимулювання пропозиції інновацій покладено сформоване Й. Шумпетером у 20-х рр. минулого століття уявлення про інновації як про лінійний процес, який виникає на рівні фундаментальних наукових досліджень, отримує розвиток у рамках прикладних досліджень з подальшою комерціалізацією. Проте багато дослідників вважають лінійну модель інновацій неправильною, оскільки вона не пояснює появу нових очікуваних ринком продуктів та послуг без суттєвих досліджень. В середині 60-х рр. минулого століття Міністерство оборони США оприлюднило результати дослідження, де зазначалося, що лише 0,3% розробок стали результатом теоретичних досліджень. Політика

стимулювання пропозиції інновацій має низку ризиків, зокрема суттєву затримку у часі між наданням державної підтримки та отриманням економічного ефекту; низьку віддачу від заходів державної підтримки, адже лише невелика кількість компаній, які отримали ту чи іншу підтримку, виявляються в змозі запропонувати ринку інноваційний продукт чи послугу; незначну частку економіки, яка підпадає під дію цієї активності.

Впровадження політики стимулювання попиту на інновації знаменує перехід від лінійної моделі інноваційного розвитку, сфокусованої на дослідженнях і розробках, до більш широкого розуміння ланцюга створення вартості, до якого залучений інноваційний продукт. Модель стимулювання попиту на інновації поєднує розвиток інновацій з підвищенням ефективності державних витрат в пріоритетних для урядів напрямках. Ризиками цієї моделі є такі: традиційна орієнтація на закупівлі товарів за найменшою ціною, а також високий рівень фрагментації державного попиту може обмежити масштаб інноваційних закупівель; державні закупівлі можуть створити неринкові бар'єри для імпорту інноваційної продукції; галузеве регулювання має довгострокові наслідки й повинне базуватись на певній стратегії; стандартизацію важко використовувати як інструмент державної політики, оскільки право визначення індустріальних стандартів належить, як правило, професійним самокерованим організаціям та асоціаціям, більш того, багато стандартів мають міжнародний характер.

2) Неоіндустріалізація, в основі якої лежить виробництво на базі інноваційних, інформаційних технологій та комп'ютерно інтегрованих систем. Для України питання вибору подальшого шляху розвитку промислового комплексу стоїть особливо гостро з огляду на його критичне положення. Нині відбувається активна деіндустріалізація країни. Якщо орієнтуватись на рівень показників найбільш розвинених країн, то, згідно з оцінкою Українського союзу промисловців і підприємців, обсяг продукції промислового комплексу України повинен наближатися до 1,0 трлн. дол. Ці цифри здаються фантастичними. Досягти їх традиційними методами простої ринкової самоорганізації практично неможливо, бо це вимагає не просто створення принаймні додатково понад 5 млн. нових, високоефективних робочих місць, а принципово нової технологічної та виробничої складності промисловості, що ґрунтується на новостворюваних, спеціально підібраних під конкретні умови України інноваціях, інтегруючих вітчизняну виробничу й збутову системи в глобальні ланцюжки технологій, забезпечуючи збільшення інтелектуальної, інноваційної складових частин у ланцюжках доданої вартості за рахунок технологій 5–6 технологічних укладів.

Розвиток промисловості вимагає не тільки глибокої виробничо-технологічної, структурної

трансформації промислових підприємств і промислово-фінансових об'єднань. Цього неможливо досягти без зміни позиціонування промисловості в житті країни, зміни підходу держави до її функціонування й розвитку. Випереджаючий розвиток промисловості має стати пріоритетним завданням усіх державних органів і структур України та керованого ними вітчизняного бізнесу в союзі з представниками громадянського суспільства [5].

Виклики інноваційного розвитку за групою інститутів ринкової інфраструктури у сфері інновацій.

1) Чотирьохланкова модель інноваційної діяльності. Ця модель доповнює взаємодію органів влади, бізнес-спільноти, науки важливим системоутворюючим елементом, а саме соціальним капіталом, який сприяє перетворенню знань, що циркулюють між учасниками інноваційної діяльності, на інновації. Для того щоб ефективно використовувати ресурс соціального капіталу в інтересах інноваційного розвитку регіону, необхідно включити до інструментарію регіональних стратегій відповідні механізми його мобілізації, зокрема краудсорсинг і краудфандинг. Потенціал соціальних мереж здатний стати каталізатором та прискорювачом динамічних інноваційних процесів в регіоні.

2) Імпакт-інвестиції та соціальні інновації. Імпакт-інвестування (перетворююче інвестування) стало глобальним трендом та є вкладенням, що спрямовані не лише на отримання прибутку, але й на соціальні зміни. Це не класична благодійність, адже проєкт інвестицій впливу перш за все має бути чітко вимірним, заснованим на принципах окупності та класичного інвестування. Проте саме такий підхід дає змогу соціально відповідальному бізнесу поєднувати підприємництво з висловленням своїх цінностей на практиці. Поступово імпакт-інвестування переходить із розряду побічної функції компанії до її ключових складових частин. Перетворююче інвестування ввело в обіг низку нових понять та інструментів, таких як соціальні облігації та вимірні показники соціального впливу, на основі яких складаються рейтинги компаній. Ємність ринку перетворюючих інвестицій сьогодні не дуже велика навіть у світових масштабах, а в межах України все ще скромніше. В українських інвесторів є два варіанти. Перший передбачає реалізацію соціальних проєктів за кордоном через міжнародні фонди, а другий – розвиток соціальних проєктів в Україні, на території функціонування підприємства-інвестора. Прикладами другого варіанта в Одеській області можуть бути Зелений театр, Impact Hub Odessa, 4City [6].

Виклики інноваційного розвитку за групою інститутів кадрового забезпечення у сфері інновацій.

1) Мобільність людських ресурсів, нові компетенції. Глобалізація, інтеграція економік кра-

їн привели до підвищеної мобільності людських ресурсів. Разом із безумовними перевагами, такими як дифузія інновацій, отримання нових знань та досвіду, мобільність, існує низка серйозних ризиків, зокрема «втеча розуму» за кордон. Уряди країн впроваджують інструменти з мінімізації таких ризиків, зокрема для заохочення молодих фахівців працювати на батьківщині розробляють державні програми, що передбачають практичне вирішення питань житла, розміру зарплати, перспектив зростання.

Викликом для системи освіти є необхідність формування компетенцій, які є необхідними в умовах економіки знань. Це, зокрема, вирішення комплексних завдань, критичне мислення, креативність, управління трудовими ресурсами, взаємодія з іншими людьми, емоційний інтелект, розсудливість та вміння приймати рішення, готовність і вміння допомагати іншим, ведення переговорів, когнітивна гнучкість [7].

Висновки. Розглянуті вище виклики доводять необхідність формування регіональної інноваційної політики на основі таких засад, як системність, багаторівневність управління, сталий розвиток, результативність, діалектика глобального та локального вимірів, пріоритетність національних інтересів, зближення, міжсекторне співробітництво та партисипативність, співробітництво й створення подовжених ланцюжків доданої вартості всіма учасниками інноваційного розвитку, автентичність та унікальність, ресурсозабезпеченість. Впровадження цих засад сприятиме підвищенню адаптивності регіональних інноваційних систем до постійних змін, обумовлених інноваційним розвитком, що є одним із головних завдань регіональної інноваційної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Исланкина Е., Фияксель Э. Глокализация инноваций: роль кластеров и международного контекста в региональном развитии. *Инновации*. 2015. № 11(205). С. 64–74.
2. Снеговая Е. Smart-специализация и stupid-реализация. *Zn.ua*. № 1191.
3. Krugman P. The Role of Geography in Development. *International Regional Science Review*. 1999. № 2. Vol. 22. P. 142–161.
4. Ким У., Моборн Р. Стратегия голубого океана. Москва : Hippo, 2005. 248 с.
5. Нова індустріалізація – реальний шанс для України / за ред. В. Новицького. Київ : Антикризова рада громадських організацій України, 2018. 39 с.
6. Гребенников Є. Дилеми «Прибуток VS суспільне» благо більше не існує. *The Impact Press: Annual Report of Impact Hub Odessa*. 2017. № 1.
7. 10 skills you need to thrive tomorrow – and the universities that will help you get them. *World Economic Forum*. URL: https://www.weforum.org/agenda/2016/08/10-skills-you-need-to-thrive-tomorrow-and-the-universities-that-will-help-you-get-them/?utm_content=buffer51265&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer (дата звернення: 13.01.2020).

REFERENCES:

1. Islankina E., Fiyaksel E. (2015). Glokalizaciya innovacij: rol klasterov i mezhdunarodnogo konteksta v regionalnom razvitii [Glocalization of innovation: the role of clusters and the international context in regional development]. *Innovations*, no. 11, pp. 64–74. (in Russian)
2. Snegovaya E. (2018). Smart-specializaciya i stupid-realizaciya [Smart specialization and stupid implementation]. *Zn.ua*, no. 1191. (in Ukrainian)
3. Krugman P. (1999). The Role of Geography in Development. *International Regional Science Review*, vol. 22, no. 2, pp. 142–161. (in English)
4. Kim W., Mauborgne R. (2005). *Strategiya golubogo okeana* [Blue Ocean Strategy]. Moscow : Hippo. (in Russian)
5. Novickij V. (ed.) (2018). *Nova industrializaciya – realnij shans dlya Ukrainy* [New industrialization is a real chance for Ukraine]. Kyiv : Antikrizova rada gromadskih organizacij Ukrainy. (in Ukrainian)
6. Grebennikov Ye. (2017). Dilemi “Pributok VS suspilne blago bilshе” ne isnuye [Dilemmas “Profit VS public good” no longer exists]. *Annual Report of Impact Hub Odessa*, no. 1. (in Russian)
7. WorldEconomicForum (2016). *10 skills you need to thrive tomorrow – and the universities that will help you get them*. Available at: https://www.weforum.org/agenda/2016/08/10-skills-you-need-to-thrive-tomorrow-and-the-universities-that-will-help-you-get-them/?utm_content=buffer51265&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer (accessed: 13.01.2020).